

УСТУП

Ужо мінула амаль сорак гадоў з таго часу¹, як адбыліся галоўныя падзеі, апісаныя ў гэтым творы, а іншыя матэрыялы, выкарыстаныя тут, яшчэ больш даўнія.

Гэтае тлумачэнне я лічу неабходным дзеля таго, каб запэўніць чытачоў, што цяперашняя эпоха не мае нічога агульнага з нашым творам.

Аўтар не пярэчыць, што тыя самыя матэрыялы ў іншых руках маглі б набыць зусім іншы кшталт; яму, аднак жа, здавалася, што форма рамана² можа быць больш цікаваю, а таму ён факты і асобы, звязаныя не так між сабою, як з апісанаю эпохаю, спалучыў у форме рамана.

Думка аўтара пра людзей, якія колісь ігралі значную ролю, бясспрэчна, адрозніваецца ад таго, як яны прадстаўленыя ў біяграфіях, але цалкам адпавядае рэпутацыі, якую тыя пакінулі па сабе сярод блізкіх суседзяў, згодна з тымі поглядамі, якімі яны кіраваліся ў жыцці, а факты, вельмі скрупулёзна пададзеныя, дазваляюць кожнаму ацаніць прысуд, на які не ўплывалі ні паклёпы, ні ліслінасць.

Назва кніжкі, з якой аўтары маюць столькі клопатаў, можа, і няўдалая, але “Ліхтар чарнакніжніка” ўжо забраў Крашэўскі³, а “Аповесць з майго часу” – першая прыйшла ў галаву і, аўтару здавалася, яна стварыла больш шырокае поле для прадстаўлення публіцы таго, што яшчэ не было апісана, але што знаходзіцца ў бліжнім сваяцтве з кнігамі, якія добра чы-

---

¹ Аповесць стваралася напачатку 50-х гадоў XIX ст., а г. зн., што асноўныя падзеі аўтар датуе 1811–1815 гг.

² У арыгінале: *forma romansi*. У сярэдзіне XIX ст. раманам звычайна называўся прыгодніцкі твор з забытанай любоўнай інтрыгай.

³ Юзаф Ігнацы Крашэўскі (1812–1887) – вядомы польскі літаратар XIX ст. Значную частку свайго жыцця (1812–1860) ён пражыў на землях былога Вялікага Княства Літоўскага. Аповесць “Ліхтар чарнакніжніка” выдадзена ў 1843–1844 гг. І. Яцкоўскага маглі зацікавіць у гэтым творы прыёмы адлюстравання норваў магнатаў і шляхты на Валыні.

таюцца без увагі на тытул, бо адначасова і вучаць, і бавяць, а сімвалам якіх можа быць: “*Ridendo dicere verum*”¹.

Назвы раздзелаў паказваюць дух гэтае кнігі, а хто яе раз прачытае, незалежна ад таго, што ўражанні ў яго будуць розныя, пагодзіцца з імі.

Аўтар не мае амбіцый спрачацца з вядомымі крытыкамі, бо – ці іх ацэнка будзе станоўчая, ці адмоўная – кніжка надрукаваная і ўжо не зменіцца, а пэўна толькі тое, што яе можа чытаць публіка любога ўзросту і стану без пагрозы быць абражанай якой-небудзь думкаю.

Хто ж пісаў гэту кнігу? Гэта неістотна². Той, хто ведае мясцовасць і дэталі апісання тут, пазнае аўтара, і гарантый праўдзівасці яму не трэба; для тых, хто падрабязнасцяў не ведае, імя аўтара не было б парукаю. Да іх найлепей адазвацца словамі Красіцкага³:

Winien nagany, kto zmyśla zuchwale,
Przeczytaj, osądź, nie pochwalisz? – spałę⁴.

---

¹ Смеючыся казаць праўду; бавячы вучыць (лац.).

² На тытульнай старонцы першае публікацыі кнігі пазначаны год выдання – 1854, а прозвішча аўтара і месца выдання (Лондан) адсутнічае.

³ Ігнацы Красіцкі (1735–1801) – польскі паэт эпохі Асветніцтва, майстар сатыры. Аўтар паэмы “Манахамахія”, аповесці “Пан Падстолі” і інш.

⁴ І. Яцкоўскі недакладна (відавочна, па памяці) цытуе фрагмент шостае песні “Манахамахіі”:

Czytaj i pozwól, niech czytają twoi,
Niech się z nich każdy niewinnie rozśmieje.
Żaden **nagany** sobie nie przyswoi,
Nicht się nie zgorzy, mam pewną nadzieję.
Prawdziwa cnota krytyk się nie boi,
Niechaj występек jęczy i boleje.
Winien odwołać, **kto zmyśla zuchwale:**
Przeczytaj – osądź. Nie pochwalisz – spałę.

АПОВЕСЦЬ З МАЙГО ЧАСУ

Раздзел I

ПАНСТВА ВОЙСКІЯ

У Наваградскім павеце, на Літве, дзе я правёў лепшыя гады мае маладосці, жыло непадалёку панства Войскіх¹, шляхта з *антэнатаў*², спадкаемцы маёнтку невялікага, але добра ўпарадкаванага і прыбытковага, бо выдаткі абодва ягамосці ўмелі разумна абмежаваць як без прыкрай для слуг ашчаднасці, гэтак і без непатрэбнай празмернасці. Самі яны былі нікому незавінавачаныя, а калі пасля сумеснае нарады і пазычалі на кароткі тэрмін невялікую суму суседу, які пра гэта прасіў, дык распісак яны не бралі, бо пан Войскі казаў так: “Аддасі, суседзе, дык добра, а калі не аддасі, дык досыць мне будзе пакарання, што страчу тваё сяброўства;

---

¹ Так у Рэчы Паспалітай называўся земскі ўрадовец, які клапаціўся пра сем’і і маёмасць шляхты ў часе паспалітага рушэння, а таксама выконваў абавязкі суддзі ў адсутнасць старобы. Па сведчанню ўладзімера Мацкевіча, сваяка І. Яцкоўскага, на аўтарскім асобніку “Аповесці з майго часу” мелася на палях тлумачэнне, што прататыпам Войскага быў Юзаф Маркевіч, уладальнік маёнтка Шчонова. Напрыканцы XIX ст. гэты маёнтак належаў Адольфу Мікульскаму, які быў жанаты з унучкаю ці, можа, праўнучкаю Войскага (“*Kraj*”, 1895, nr 22). Паводле “Геаграфічнага слоўніка”, Шчонова – гэта вёска і два фальваркі на Наваградчыне ля рэчкі Мчанка і непадалёку ад возера Свіцязь. Сяляне, што жывуць у Шчонове, “больш чым дзе-небудзь на Літве захоўваюць паганскія абрады”. Гл.: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1890, t. XI, s. 818.

² Продак як з боку бацькі, так і з боку маці (з лац.).

навошта яшчэ трымаць тую паперу, якая б магла мяне ў ня-добрую хвіліну спакусіць на працэс, што непакоіць розум і спусташае кішэню”.

З гэтае прычыны *спекулянты*¹ таксама не маглі да яго падступіцца – ані маёнтак, які прапаноўваўся ў заклад, ані абяцаныя вялікія працэнты не рабілі на Войскага ніякага ўражання, бо ён давяраў сумленнасці, а не маёмасці сваіх даўжнікоў. А калі назапашвалася гатоўка, якую неабходна было дзесьці трымаць, дык ён як аб вялікай ласцы прасіў больш заможных сваіх прыяцеляў, каб тыя прынялі яе, за-давальняючыся паловаю законнага працэнту ды даўгаваю распіскаю, што такая і такая сума прынятая на захаванне.

Бывалі ў пана Войскага часам і свае капрызны. Аднаго разу марнатраўны сын Кашталяна² (колішняга сябра Войскага), спадчыннік значнага маёнтку па бацьку, які вярнуўся з-за мяжы і давёў за кароткі час свае справы да такога стану, што ўжо не мог нідзе атрымаць грошай і крэдыту, вырашыў упершыню скласці візіт Войскаму. Нагадаўшы пра свайго бацьку-нябожчыка, які быў некалі ў прыязных стасунках з Войскім, ён нарэшце адкрыў праўдзівую мэту сваіх адведзінаў прызнаннем, што ягоныя інтарэсы патрабуюць крэдыту, і што ён, замест таго, каб накіравацца па яго кудысьці ў іншае месца, палічыў за лепшае наўпрост звярнуцца да колішняга прыяцеля свайго бацькі, жадаючы лепш яму быць удзячным за дапамогу, чым каму-небудзь іншаму пакінуць гэты гонар.

– Вельмі ахвотна буду старацца ўчыніць гэта для Ясна Вяльможнага Пана, – адказвае Войскі. – Калі мая жонка на гэта згодзіцца, і калі патрэбная сума не перавысіць нашых мажлівасцяў.

– Колькі тысяч *чырвоных злотых*³ было б мне цяпер дастаткова, – адказаў просьбіт-марнатраўца. – Зрэшты столь-

---

¹ Асоба, якая займалася нядобрасумленнымі гандлёвымі і фінансавымі аперацыямі.

² Урадовец, які кіраваў замкам ці *гродам* (*каштэлем*); з XIV ст. тытулярны земскі ўрадовец, які ўваходзіў у каралеўскую раду, пазней Сенат. Апошнім наваградскім кашталянам быў Гедэон Яленскі (з 1780 г., памёр у 1798 г.).

³ Даўняя залатая манета, якую білі манетныя двары ўсёй Еўропы. Другая яе назва – *дукат*. У XVIII ст. вартасць *чырвонага златага* складала 18 польскіх злотых.

кі, колькі без шкоды сабе можна ахвяраваць мне ў дадзены момант.

– О! Такая драбязя ў нас яшчэ знойдзеца, – з пакураю адказаў Войскі. – Пытанне, мне здаецца, толькі ў тым, ці згодзіцца на гэтую пазыку мая жонка, з якою, каб пераканаць яе, дазволь мне Ясна Вяльможны Пан паразмаўляць з вока на вока.

– Ах! Не чыні дзеля мяне такія цырымоніі, каханы Войскі! Я ў тваім доме, дык прашу трактаваць мяне як роўнага сабе, – ціснучы яму руку, гучна кажа паніч Войскаму, які выходзіць з паклонам. Кашталянiч узрадаваны, ён думае, што той, не ведаючы (так яму здавалася) пра ягоныя выбрыкі, лёгка дасць злавіць сябе ў спрытна пастаўленае сіло.

Праз хвіліну Войскі вяртаецца з мяшэчкамі і кажа, што жонка згадзілася на пазыку жаданай сумы, але з умоваю, каб была выдадзеная адпаведная распіска на гербавай паперы, дык ён баіцца, што цяжка будзе дастаць яе, бо да павету далёка.

– Гэтую цяжкасць я ўжо прадугледзеў, шаноўны суседзе, – адказвае маладзён, выцягваючы з-за пазухі шаўковы *пулярэс*¹, поўны гербавай паперы для вэксяляў самага рознага кошту, з якіх пан Войскі можа выбраць любы аркуш, які яму спадабаецца, каб будучы даўжнік яго падпісаў.

Але, як на бяду, Войскі, неспрактыкаваны браць такія распіскі, а таксама ані па-расійску чытаць непрызвычаены, ані золата на асігнацыі пералічваць не ўмеючы, перагледзеў у акулерах на носе ўсе двухгаловыя (як ён іх называў) абразкі ды паклаў на сталю, прызнаючыся, што ўсе яны між сабою падобныя, а сама іх колькасць палохае недасведчанам памылкаю ў выбары.

Зарагатаў малады марнатраўца з такой неспрактыкаванасці *кунтушоўца*² і, выцягнуўшы са стоса аркуш найбольшае вартасці, паставіў на ім пасярэдзіне свой подпіс, акручаны ў гары і ў доле каліграфічнымі хвастамі.

---

¹ Партманетка з аддзяленнямі на грошы і дакументы.

² Той, хто насіў кунтуш – даўні шляхецкі мужчынскі строй, які апранаўся на жупан; доўгая апратка з рукавамі-вылётамі (з венг.).

– Што гэта Ясна Вяльможны Пан творыць? – выгукнуў уражаны Войскі.

– Гэта мой подпіс, – кажа маладзён.

– Але навошта Ясна Вяльможны Пан закрэмзаў яго гэтым арабскім пісьмом, якога мы тут, на вёсцы, чытаць не ўмеем?

– Гэта драбяза, яна нічога не вартая, – тлумачыў паніч. – Гэта толькі выкрунтасы.

– Драбяза і выкрунтасы! – як закрычыць хапаючыся за галаву Войскі. – Пан яшчэ грошай ад мяне не атрымаў, а ўжо хоча збыць мяне драбязою і выкрунтасамі? А пакінь жа мяне, пане, у спакоі са сваімі кручкамі! І няхай жа пан як мага хутчэй выбіраецца з майго дому, бо як даведаецца жонка, што Ясна Вяльможны Пан чапляе да свайго подпісу нейкія, можа, *фармазонскія*¹ іерогліфы, дык будзе баяцца, каб не наклікала гэта на нас якое бяды.

І, забраўшы мяшэчкі, ён занёс іх назад да жонкі, пакінуўшы *фанфарона*² ўражанага і зняважанага.

* * *

Пані Войская была маладзёй за мужа на які дзесятак гадоў. Яе твар і пастава захавалі сляды вясновае прыгажосці; кранутыя трохі шэранню буклі больш дадавалі гладкаму твару, ажыўленаму блакітнымі вачыма, шаноўнасці і значнасці, чым нагадвалі пра колькасць пражытых гадоў. Яе выгляд і мяккія рухі выклікалі ў слуг ды сяброў пашану, а калі адсутныя, як гэта часам здараецца, становіліся тэмаю размовы гасцей, дык яны заўсёды мелі ў яе асобе паблажлівую абаронцу; калі ж без абразы для дасціпніка яна не магла бараніць свайго завочнага кліента, дык так спрытна ўмела перавесці тую гутарку на іншае, што невядома якім чынам аб'ект крытыкі заставаўся з непашкоджанаю рэпутацыяй або не асмеяны з уласных звычак.

Муж быў для яе ва ўсіх больш-менш складаных акалічнасцях найвышэйшым трыбуналам, яго воляю вырашаліся пытанні, якія пані Войская, баючыся памыліцца, з ім абмяркоўвала. Таму механізм кіравання гаспадаркаю быў такі

---

¹ Недавярак, якабінец ці масон.

² Саманадзейны, фанабэрысты чалавек; зазнайка; ганарлівец (з іспан.).

зладжаны, што чужое вока не магло заўважыць, хто ж там верхаводзіць. Ягамосць заўсёды спасылаўся, што нічога не можа зрабіць без еймосці, а еймосць – без ягамосця; толькі канклавам гэткага гарманічнага сужэнства выдавалася рашэнне, за якое альбо абодвум трэба было дзякаваць, альбо на абодвух, у выпадку адмовы, трэба было гневацца.

Пасля падзелу краю¹ вялікія змены адбыліся па суседству; таксама і бацька пані Войскае, колісь зацяты барскі канфедэрат², падчас наплыву войска Суворава³ быў забіты на ўласным полі, калі баронячы свой статак, на які напалі рабаўнікі, паклаў на месцы са штуцара⁴ двух казакоў, а ад тых, хто яго атакаваў, можна адбіваўся *карабеляю*⁵. Суседзі або дзесьці загінулі без весткі, або пасля доўгага зняволення вярнуліся ў знішчаныя маёнткі і былі вымушаныя ці пададаваць іх на заспакаенне таксама збыднелых крэдытораў, ці папрадаваць. Дык амаль усе знаёмыя панства Войскіх зніклі назаўсёды, а перспектыва завесці новых не заахочвала. Самыя далёкія падарожжы пана Войскага абмяжоўваліся раз на год, у сакавіку, Наваградскімі *кантрактамі*⁶, дзе ён, парабіўшы свае справы і баючыся трапіць пад следства за плату падатку *асігнацыямі*⁷, сярод якіх магла трапіцца

---

¹ Маецца на ўвазе другі падзел Рэчы Паспалітае. 23 студзеня 1793 г. Кацярына II і Фрыдэрык Вільгельм II падпісалі трактат падзелу, 22 ліпеня 1793 г. дэпутацыя гродзенскага сойму пад дуламі расійскіх гармат зацвердзіла трактат з Расіяй, паводле якога Рэч Паспалітая адракалася ад ваяводстваў: Мінскага, Кіеўскага, Брацлаўскага і Падольскага, а таксама часткі Віленскага, Наваградскага, Брэсцка-Літоўскага і Валынскага (250 тыс. км²). У гэтым жа годзе сойм у Гародні пагадзіўся з другім падзелам дзяржавы.

² Удзельнік Барскай канфедэрацыі (1768–1772), збройнага выступлення шляхты супраць караля Станіслава Аўгуста і царскае Расіі.

³ А. Сувораў з мая 1769 па май 1772 гг. камандаваў брыгадай расійскіх войскаў, што вяла на тэрыторыі Рэчы Паспалітае баявыя дзеянні супраць Барскае канфедэрацыі.

⁴ Агнястрэльная зброя з кароткім наразным ствалом.

⁵ Лёгкая крывая шабля ўсходняга паходжання.

⁶ Штогадовыя з'езды шляхты ў павятовым горадзе з мэтай заключэння гаспадарчых і гандлёвых умоў.

⁷ Расійскія папяровыя грошы, уведзеныя Кацярынай II у 1768 г. Адзін рубель срэбрам раўняўся 3,5 руб. асігнацыямі. Пастаянна абясцэньваліся. Адменены ў 1849 г. у сувязі з увядзеннем крэдытных білетаў.

фальшывая, плаціў яго срэбрам за цэлы год (хоць і па курсе значна больш высокім) ды вяртаўся назад дадому. А пані Войская заўсёды адзначала гадавіну смерці свайго бацькі адведзінамі каменнага крыжа, пастаўленага на полі пад Райцай¹, на месцы трагічнага здарэння, з надпісам, зробленым Войскім: “*Boguslaus R... obit anno 1794, aetatis suae 75*”².

---

¹ Маёнтка і вёска Раецкіх ля рэчкі Мчанка (прыток Нёўды) за тры мілі (даўня міля складала 7146 м., пасля 1819 г. – 8534,31 м.) ад Наваградка. У 1817 г. Францішкам Раецкім пабудавана ўніяцкая царква. Пасля Раецкіх маёнткам валодалі Верашчакі.

² “Багуслаў Р... адышоў (з гэтага свету) у 1794 годзе, на 75 годзе свайго жыцця” (лац.).

Раздзел II

БАГУСЯ

Праз некалькі гадоў пасля шлюбу Войскіх у іхнім аднастайным жыцці з'явілася пацеа – нарадзілася дачка, якую назвалі (гэтага дамаглася пані Войская) у гонар дзеда – Багуміла. Сам жа пан Войскі быў прыхільнікам імя Анэля, бо, па-першае, у ягоных фантазіях мроілася яму, што і анёл не паспаборнічае з ёю ў прыгажосці, а па-другое, што імя Багуміла будзе заўсёды нагадваць пра трагічную смерць дзеда, якая ўжо і так шмат слёз і здароўя каштавала пані Войскай.

Багуся зрабілася з таго часу адзінаю мэтаю самага чулага клопату абодвух бацькоў, асабліва таму (як паказалі наступныя гады), што яна засталася іх адзіным дзіцём. Кожны дзень яе дарастання цешыў бацькоў новымі нечаканасцямі. Яшчэ ў калысцы яна пазнавала іх абодвух, да абодвух цягнула дробныя ручкі, а ўсмешка – такая анельская! – што які б смутак таемна не закраўся ў бацькоўскае сэрца, ён мусіў знікнуць і з сэрца, і з памяці, як снег вясною пад праменьмі сонца. Хіба ж пані Войская магла дазволіць некаму песціць такі скарб, а тым больш карміць малаком за грошы? Невымернае задавальненне атрымлівала яна, калі кормячы дзіця грудзямі, падымалася думкамі да неба, каб дзякаваць за сваё шчасце Творцу. Там складала яе ў ахвяру Маці Божай, а калі думка спакваля апускалася на зямлю, дык пакутніцаю блукала ля вежаў Вострае Браны, Жыровіц, Чанстаховы ды па іншых цудоўных мясцінах, слынных міласэрнасцю Найсвяцейшай Панны да пяшчотных матак і нявінных дзяцей.

Калі апалены сонцам бацька вяртаўся з поля, дык першае ягонае пытанне было пра Багусю, і першыя хатнія навіны, якія маці апавядала бацьку, таксама тычыліся толькі

малога дзіцяці. Потым надыходзіла чарга на чулы пацалунак узаемнага павітання ды пытанне: “А як жа ты маешся, сэрцайка?”

Падчас прыкрых дзіцячых хваробаў бацькі разам, здаралася, праседжвалі цэлыя ночы над дзіцём; калі ж маці не магла закалыхаць немаўля, дык Войскі браў дачку на рукі, ціхенька гушкаючы, доўга насіў па пакою, пакуль не засне, потым клаў у калыску з такою асцярожнасцю, быццам гэта быў крохкі марцыпан, які рассыплецца на дробныя кавалачкі ад любога дотыку. А потым ён ціха бурчэў: “Бо гэтыя кабеты так з дзецьмі асвоіліся, што ўжо і не звяртаюць надта ўвагі на дзіцячыя немачы, не могуць дзіцяці закалыхаць. Ідзі, маё сэрца, адпачні, моцна ты стамілася, дык закарчанелі табе рукі, сама бачыш, я на няньку больш здатны”.

Пані Войская не пачынала спрэчку з-за гэтых прыкрых дакораў і каб не разбудзіць гаманою дзіцяці, і з тае прычыны, што такая клапатлівасць бацькі пра Багусю не магла абразіць шчыра адданую маці; дык, цалкам прызнаючы ягоную слушнасьць, яна пацалавала яго на дабранач і на дыбачках выйшла з пакою.

Аднак нядоўгім быў яе адпачынак, бо ўся дасканаласць пана Войскага, які застаўся глядзець дзіця, аказалася нічога не вартаю, калі Багуся з крыкам абудзілася і зноў пачала плакаць. Зноў схпіў яе бацька на рукі, пакаеўку, якая хацела нешта сказаць, прагнаў, ды шывкім крокам захадзіў па пакою, гушкаючы свой скарб на руках ды цягнучы: “Ах! Мая ж ты дарагая, мая, мая, мая!” Але ні ўвесь ранейшы вопыт Войскага, ні яго новыя пяшчоты гэтым разам былі зусім непрыдатныя.

А маці не пазнілася б так доўга на дапамогу, каб ёй не патрабавалася хоць нейкае хвілінкі трохі прыбрацца, бо іначай не можна было ўвайсці ў пакой, дзе знаходзіцца мужчына. Так навучыла яе маці, і гэта (што сталася ўжо яе натураю) з увагі на прыстойнасць яна ніколі не забывалася зрабіць; калі ў сужэнскіх адносінах будзе гэта занядбане, дык назаўсёды прынізіць кабету і ператворыць яе ў другасную прыладу, няздольную запэўніць сабе пашану, гэтак неабходную для трывалага шчасця ў шлюбе.

Калі ж нарэшце пані Войская прыбегла ў дзіцячы пакой, пан Войскі, аддаючы ёй на рукі Багусю, якая ўжо заходзілася ад плачу, закрычаў:

– Дзіця, відаць, галоднае. Паглядзі, васпані, што з ёю дзеецца. Такого мы яшчэ не бачылі. Гэта ж была сама лагоднасць. Яна не будзе плакаць без дай прычыны. Ці не зрабілі вы ёй чаго ў маю адсутнасць? Што вы ад мяне хаваеце?

А калі пані Войская, не адказваючы на гэтыя і на падобныя ім пытанні мужа, дала дзіцяці грудзі, Багуся закрычала яшчэ мацней і, адварочваючы ад маці галаву, так крутнула ся ў яе руках, што тая ледзьве здолела яе ўтрымаць.

– Езус, Марыя, святы Юзаф! – закрычаў спалоханы бацька. – Дзіця захварэла! Хутчэй паслаць па доктара!

– А дай мне, васпане, спакой з тымі дактарамі! – плачучы адказала Войская. – Агатка! Бяжы хутчэй па Кукевічову!

Раздзел III

КУКЕВІЧОВА І ІЦКА

Пані Кукевічова была ахмістрыняю фальварку, колішня нянька самой пані Войскае, у патрэбе добрая акушэрка, а цяпер ва ўсіх гаспадарчых пытаннях яе першы міністр, асабліва ў пытаннях чыйго-небудзь здароўя. Бо пра яе талент ведалі як у вёсцы, гэтак і ў ваколіцах. А таму кожны пацыент, які звяртаўся да яе, калі і не станавіўся здаровым, дык хоць атрымліваў лекі, параду і пацяшэнне. Пан Войскі мала спадзяваўся на яе розум, але заклапочаны – адкуль бы лепшага прывезці лекара, бо тады ён якраз упершыню прыгадаў сабе, што яшчэ аніводзін медык ніколі не быў у ягоным доме – хутка дадаў, звяртаючыся да Агаткі, якая ўжо выходзіла:

– Разбудзіць Гжэся, і няхай ён колькі духу імчыць на Турчыनावічовай у вёску па Іцку з загадам, каб на гэтай жа кабыле жыд у момант з’явіўся сюды. А Гжэсь з вёскі вернецца пешкі.

Загад абодвух Агатка выканала так увішна, што пані Кукевічова ды Іцка ледзьве не разам з’явіліся на парозе. Задыханая тоўстая ахмістрыня са звязкаю ключоў пры боку ўвалілася ў пакой з лямантам:

– Езусе, сыне Давідаў, змілуйся над намі! Кожны дух Пана Бога хваліць! Што тут такое? Што тут?

І працягваючы свае кароткія рукі да дзіцяці:

– А панечка мая! Што з табою? Што табе? А як жа плача!

Калі дзіця і ад яе спалохана адхіснулася, яна закрычала:

– О, салодкае імя Езус! Ці не спужаў хто дзіцяці? Бо бывае шатан у постаці страшнага звера спалохае дзіця ў сне, а часам які выпадак. Дык трэба памыць яго ў цёплай вадзе, да якое належыць усыпаць па жменьцы попелу, кладучы

яго ў ваду пад галаву, ногі і абодва плечукі ў форме знаку святога крыжа ды прамаўляючы: “У імя Айца, Сына і Духа Святога. Амін”. Агатка, стаў тут начоўкі і ваду. Няхай жа ягамосць на пялюшцы паненку сюды пакладзе, а сама я пабягу ў фальварак адшчыкнуць там стручок *святаянскага хлеба*¹ з вянкоў, якія мы пасвяцілі ў мінулым годзе на свята Божага цела² ў Сянежыцах³, якія мне пані Зубкоўская падаравала, я іх побач з грамнічнаю свечкаю над ложкам павесіла.

Ужо сваім дробным, але хуткім крокам пані Кукевічова выбегла было за дзверы, але – нібыта прыгадаўшы нешта вельмі важнае – яна вярнулася і загукала з дзвярэй:

– Агатка, не вылівай мне вады з начовак, не выкідай попелу, пакуль я не вярнуся. Мы там пабачым прычыну дзіцячага перапуду, бо ў попеле знойдзецца поўсць звера, які яе спужаў.

Пасля гэтых словаў Кукевічова дробна патупала далей, а звон ключоў, паступова слабеючы, на ўсім шляху вымяраў адлегласць да яе.

Пан Войскі ў той самы час быў заняты іншаю справаю. Саступіўшы поле бою ля калыскі кабетам, не маючы адвагі з фаварыткаю еймосці – Кукевічовай – заводзіць спрэчку па пытаннях, у якіх, як выявілася, сам быў невукам, ён пачаў размову са сваім арандатарам Іцкам.

– Няхай будзе Пан Бог пахвалёны, – з паклонам прывітаўся на парозе Іцка, уваходзячы ў пакой і вытрасаючы з шапкі ярмолку. – Ну, што тут такое? *Ай, гвалт!* Ці не паненка заняджала? *Ай, wej, mir*⁴!

– Бачыш, каханы Іцка, – павольна адказаў Войскі, – якое ў нас тут няшчасце. Адзінае наша дзіцятка захварэла, барані Божа, памрэ! Вось паклікаў цябе па парадку.

---

¹ Вечназьялёнае з бліскучымі цвёрдымі лісцікамі дрэва, што расце ў міжземнаморскіх краінах. Плады ў форме струкоў ужываюцца ў ежу.

² Рэлігійнае свята ў гонар Святога Сакраменту (Цела і Крыві Божае). Адзначаецца ў чацвер пасля Святой Тройцы, праз 60 дзён пасля Вялікадня.

³ У другой палове XIX ст. – дзве вёскі і фальварак ля рэчкі Сянежыца, левага прытоку Нёўды. Налезла да гміны Райцы. Фальварак – уласнасць Юрагаў.

⁴ Ой, бяда мне! (з габр.).

Іцка ў прафесіі бацькоўства пачуваючыся вышэй за пана (бо ён быў бацькам ужо некалькіх дзяцей) ды мяркуючы, што сэнс яму зразумелы, ды, па-сутнасці, як больш даведчаны, ён здольны даць параду, адразу яго перапыніў:

– Ну, што тут за парада? Няхай ягамосць робіць так, як я. Калі мае дзеці пахварэюць і крычаць, то крык такі моцны, бо гэта шасцёра *бахураў*¹, я тады крычу на жонку, каб яна дала ім па *цыбулі*², а калі і тое не дапамагае, то я запрагаю кабылу і выязджаю на некалькі дзён з карчмы, пакуль дзеці не сціхнуць. Няхай і ягамосць так робіць, а дзеці, ну, гэта жаночая справа.

– Дурань ты, каханы Іцка, – адказаў Войскі, – не па такую параду я цябе сюды паклікаў. Бачыш, дзіця ў мяне хворае. Трэба зараз жа паслаць па доктара. Ты дзе толькі не бываеш, дык лепей ведаеш, куды і па каго варта паслаць.

– Ну, а гэта нашто? Які тут доктар? А дзе тут доктар? Сталовічы, Мыш, Гарадзішча, ну то няма там ніякага доктара. Слонім, Нясвіж, Наваградак – ёсць, але далёка. А хоць і бліжэй, ну, што тут з таго за карысць? Як мой цесць паміраў у Наваградку, то яна сама пабегла да пана Эмы³, доктара, а пан Эма нічога не рабіў, толькі аглядаў карты, што там шулеры цягнулі. То мая цешча кажа: “Ай, гвалт! Пане Эма, ратуй, пан, мой Хаім!” А ён ёй казаў: “Пачакай, пачакай, не перашкаджай мне зараз”. Ну, то той, што раскладваў там карты, кажа да яго: “Чаго ты тут віснеш, у цябе няма грошаў, бо ты ўсё прайграў, а выйграць ты не можаш. Ідзі з гэта бедная кабета, яна дасць табе рубля, будзеш ты зноў спрабаваў шчасця”. А ён яму кажа: “Ну, я не лячу за рубля, я золата толькі бяру”. То мая цешча дае яму дуката – а крычыць, а плача: “*Geu, geu*⁴, пане Эма!” А ён ёй казаў: “Па-

---

¹ Пагардліва пра малых дзяцей (з габр.).

² У арыгінале: *po cybuli*. Правільна па-польску: *cebula*. Іцка гаворыць на польска-беларускай трасянцы.

³ Рэальная асоба. Леанард Падгорскі-Аколаў у артыкуле пра Яна Гарбачэвіча, прататыпа героя “Дзядоў” А. Міцкевіча, “Святар з Цырына” (Раміетнік Literacki, XLV, 1954, z. 3, s. 65) піша пра тое, што Стафан Верашчака замаўляў для ксяндза Валяр’яна Дзюрдзевіча (памёр у 1798 г.) лекі ў наваградскага аптэкара (ці лекара) Эмы.

⁴ Ідзі, ідзі (з габр.).

чакай, пагляджу, які гэта дукат”. І паставіў яго на карты, а той дукат не прайграў, а на ліха выйграў, ну, як ён выйграў, то ён і выйграваў, і выйграваў. А як ён выйграваў, то не хацеў ісці да хворы. Мая цешча а крычыць, а плача, дык яны ёй кажуць: “Ну, чаго ты, дурная кабета, плачаш, як ты сама дала яму грошаў, каб ён адсюль не пайшоў. Ён не пойдзе, пакуль не будзе голы”. А ён ёй казаў: “Ну, ідзі ты дадому, пастаў ваду ўва гаршчэчку, вазьмі ў аптэцы рамонку і мыла, як я прыйду, няхай ўсё будзе гатова”. То яна зараз пабегла дадому, а Хаіму ўжо рука толькі часам торгне, а жыў ён яшчэ доўга, аж да пятая гадзіна. А калі пан Эма прыйшоў, то ўжо мая цешча жалобу сядзела. Як яна сядзела, дык гаварыць не магла, толькі сказала: “Ай! разбойнік!” А потым гэта мая цешча намовіла *бахуры*, каб яны за тым доктарам бегалі і крычалі: “Пан Эма, пан Эма, а дзе твая *энэма*?¹” Дык яму было дужа маркотна, і ён прысягаў звярнуць ёй дуката, але ж калі картоўнік мае грош аддаць доўгу? Ён сам не будзе ні піць, ні есці, ён жонцы і дзецям не дасць, што ім неабходнае, каб ашчадзіць на карты, а каб за яго двое вушэй, якіх ён ніколі не бачыць, даў хто ў патрэбе двух дукатаў, *ај, wej*, то ён бы даў іх паабразаць, і ён бы яшчэ думаў, што знайшоў грошаў. Таксама і п’яніца, як яму захочацца гарэлкі, а ён усё ўжо прапіў, то ён украдзе, што можа, і прадасць за *кватэрак*² гарэлкі, а як працвярэзіцца, дык плача, а ўсе тады кажуць, што ён п’яніца і злодзей.

– Але, мой Іцка каханы, – адказаў заклапочаны Войскі, – пасля твае доўгае прамовы я такі самы застаўся разумны, як і напачатку. Ты не сказаў па каго паслаць, каб дзіця мне вылечыў.

– А нашто пасылаць? – адразу запытаў Іцка. – Ці ж няма пані Кукевіч? Яна такая мудрая кабета! Яна ўсіх тут лечыць вакол. А хто памёр, ну, то так трэба было, бо хто нарадзіўся, той памерці мусіць. Няхай ягамосць будзе спакойны, бо калі яна не паможа, то ніхто ні паможа.

Тут ключыкі за дзвярыма далі знаць, што ідзе Кукевічова, якая асцярожна адчыніўшы дзверы, як качка, уваліла-

---

¹ Клізма (з грэц.).

² Мера аб’ёму вадкасці, роўная 0,25 літра (кварты); кубак такога аб’ёму.

ся ў пакой. На знак пані Войскае яна прыціснула далонню ключыкі да боку, каб яны не бразгаталі, і, падымаючы сваю азызлую постаць на дыбачкі, вагаючыся ва ўсе бакі, патупала да калыскі, дзе ляжала Багуся, якая заснула пасля цёплага купання.

– Няхай імя Божае будзе бласлаўлена, – прашаптала Кукевічова на вуха пані. – Вось прынесла свянцонага маку, які асцярожна трэба падкласці паненцы пад галоўку, каб лепей спала, а гэта фіялкавы карань, а тут *стручок святаянскага хлеба*. І тое, і тое трэба даваць грызці дзіцяці на перамену, бо іх святасць дапамагае, каб у дзіцяці лягчэй прарэзваліся зубкі. А цяпер, Агатка, пастаў варыцца булён, каб пані мела чым падсілкавацца, а еймосць няхай сцэдзіць свой корм, бо гэтыя некалькі гадзін згрызотаў мусілі сапсаваць малако, якое ў дзіцячым страўніку справіла б колікі. Вось міра і кадзіла, якія разам з золатам на *Тры Каралі*¹ складаліся пад келіхам на алтары. Трэба ўсыпаць шчопаць на *фаерку*², перажагнаўшы крыжам. Іхні пах ачышчае паветра і адганяе злых духаў. А цяпер, пакуль паненка не прачнулася, трэба адчытаць *каронку*³ на *Перамяненне Панскае*⁴.

І пачалося ціхае мармытанне: “Езус, які перамяніўся, будучы Богам – стаўся чалавекам, гэтак перамяні нашы пакуты ў радасць і пацеху, а хваробу Багусі – у здароўе і доўгае ў Тваю хвалу жыццё. Ойча наш, які ёсць...” і г. д.

Можа, малітва, а можа, манатоннае мармытанне, як шум каскаду, добра паўплывалі на сон дзіцяці.

Не адважыўся пан Войскі перапыніць хоць якою заўвагаю гэткага набожнага занятку жанчын, ён толькі паціху наблізіўся да калыскі, зірнуў на соннае дзіця, перажагнаў яго знакам святога крыжа, пацалаваў жонку і выйшаў на дыбачках да спальнага пакою, загадаўшы жыду вяртацца дадому.

---

¹ Рэлігійнае свята, якое адзначаецца 6 студзеня (у праваслаўных – вадохрышча).

² Чыгунны кружок або некалькі вузкіх кружкоў на пліце або печы (з ням.).

³ Малітва, трэцяя частка ружанца, а таксама пацеркі, якія перасоўваюць пальцамі падчас чытання гэтае малітвы.

⁴ Рэлігійнае свята, якое адзначаецца 6 (19) жніўня; Спас.

Назаўтра, як толькі ўзышло сонца, Багуся прачнулася з усмешкаю на твары. Пані Войская дастала яе з калыскі, а Кукевічова, памачаўшы палец у цукровы сіроп, засунула яго дзіцяці ў рот, і праз хвіліну яна ўжо гучна абвясціла:

– Няхай імя Панскае будзе бласлаўлена цяпер і наvekі. Амінь. Хвароба ўжо мінула, гэта бедачыну так зубкі даймалі. Хвала Богу, яны ўжо прарэзаліся. Няхай імосць яе пакорміць, а ты, Агатка, бяжы разбудзі ягамосця, каб і ён разам з намі пацешыўся, бо, бедны, дужа напакутаваўся! Як жа ён узрадуецца, калі даведаецца, што Бог пачуў нашы малітвы.

Порстка кінулася Агатка і загрузкала ў дзверы Войскага.

– Што там такое? – на першы ж гук азваўся Войскі.

– Еймосць просіць ягамосця, – сказала Агатка ды крутанулася назад, мяркуючы, што яе місія скончаная.

Дарэмна Войскі крычаў:

– Езус, Марыя, Юзаф! Што там такое? Якая там яшчэ бяда? (Бо ўстурбаваны чалавек і не спадзяецца на добрыя навіны.) Ах! мая Багуся, Багуся! Памірае, пэўна, дзіцятка!

І не разумеючы, што ён робіць, ледзьве перажагнаўшыся накінуў шлафрок, насунуў тэпці ды ўскочыў у пакой, сам паміраючы ад страху.

Але ж якое прыемнае зазнаў ён здзіўленне, калі ўбачыў вясёлыя твары. Багуся, пры грудзях расчуленай маці нібы занятая самаю важнаю справаю, не адрываючы вуснаў, павярнула свае блакітныя вочкі на бацьку і, быццам вітаючыся, працягнула да яго маленькую ручку – дала знак выразнага пазнавання і ўдзячнасці.

– Езус, Марыя, святы Юзаф! – закрычаў бацька. – Які ж гэта чуд! Сэрца ў мяне разарвецца ад радасці.

Ён прыпаў вуснамі да дзіцячае ручкі і затрымаўся гэтак на нейкую хвілінку, чакаючы пакуль дзіця пад’ела, а потым узяў яе з матчыных рук на свае ды, цалуючы ў вусны, што не ўмелі яшчэ і слова вымавіць, мо заціскаў бы яе нават ад радасці, каб не ягоная няголеная барада, бо раззлаванае такімі пшчотамі дзіця, вылузваючыся з ягоных рук, памкнулася ў абдымкі маці.

– Трымай яе, трымай, каханая жонка, – сказаў Войскі, аддаючы дачку маці. – Ах! Бедны я, бедны, бо яна цябе

больш любіць, чым мяне. Быў я, памятаю, раўнівы да твай-
го каханьня, а цяпер і не ведаю, ці не стаў бы я няшчасны,
каб пераканаўся, што Багуся мяне не будзе любіць!

І ён памкнуўся да твару расчуленай жонкі, у пацалунках
якое патануў.

Раздзел IV

НЕЧАКАНЫЯ КЛОПАТЫ. ВЯСКОВАЯ АПТЭКА

Кукевічова не магла заставацца абьякавым сведкам такога, паводле яе разумення, абразлівага размовы, таму яна адразу азвалася:

– Што ягамосць меле тут языком, дык таго, Пане Божа, не пішы ў свае кнігі! Ягамосць павінны дзякаваць Богу за здароўе Багусі, а ягамосць Яго абражае, прамаўляючы слова “рэўнасць”, якая ёсць адным са смяротных грахоў; той, хто запляміўся смяротным грахам, не трапіць у Нябеснае Каралеўства, гэтак, памятаю, вучыў у казанні ксёндз Улятоўскі. Калі ягамосць раўнаваў еймосць, але Пан Бог гэту справу ўлагодзіў, аддаючы яму панечку перад алтаром, каб болей не было ўжо граху, дык няхай ягамосць сцеражэцца, каб не грашыць рэўнасцю да дзіцяці, якое Бог альбо сабе яшчэ забраць можа, альбо аддасць яго каму іншаму.

– І што за тэолаг гэта твая Кукевічова! – зарагатаў, звярнуўшыся да жонкі, Войскі. – Не буду ні пра што з табою спрачацца, Кукосю, хоць ты мяне лаеш ды страшыш, можа, і без патрэбы, бо адданасцю да мае жонкі і дзіцяці заслужыла ты ў мяне на ўсялякую паблажлівасць. Мушу прызнаць, што з сённяшняга дня ў доказ пашаны я пастараюся бліжэй пазнаёміцца з васпані, бо ты ж ведаеш, жаночаю гаспадаркаю я ніколі не цікавіўся. І хоць мне гусі васпані, бывала, учынялі шкоду ў збожжы, дык я лічыў лепш таго не бачыць, чым сварыцца з асобаю, якая гадала маю жонку. У мінулую ноч я і сам бачыў довады, ды Іцка мяне таксама

запэўніў, што васпані надзвычай абазнаная лекарка, а таму дазволь павысіць табе *юргельт*¹ на пяцьдзсят злотых.

Гэтыя словы пана Войскага так нечакана пані Кукевічову з вяршыні задавальнення з нагоды выздараўлення Багусі сапхнулі на самы дол, што яна нейкі час стаяла няўцямна пазіраючы, быццам не разумеючы, дзе яна і што тут робіць. Толькі што яна распараджалася тут нібы ва ўласным доме, але словы “лаеш ды страшыш, можа, і без патрэбы”, “гусі нарабілі шкоды”, “пяцьдзсят злотых *юргельту*” пераканалі яе, што знаходзіцца яна на чужой тэрыторыі, што ягамосць толькі з пашаны да свае жонкі трывае яе прысутнасць, а на яе шматлікія таленты і прыдатнасць на службе не звяртае ніякае ўвагі. Пакланілася яна толькі і ціха села ў кутку, а праз хвіліну паліліся з яе вачэй два струмені слёз.

– Што з табою, Кукевічова? Чаго ты? – занепакоілася Войская.

– Ах, мая імосць, – адгукнулася тая плачучы. – Першы раз перада мною адкрылася страшная будучыня. Там, дзе *юргельт*, там і адправа, а куды я, бедная, дзенуся², калі іхмосці пажадаюць прагнаць мяне? Нябожчык Абозны³, бацька імосці, свяці Пане над ягоною душою, узяў мяне да сябе дзіцём у памяць за нейкія заслугі майго бацькі, які загінуў у бітве пад Сталовічамі⁴, а імосць, святое памяці маці імосці, была мне як матка, усё што ўмею, я ад яе навучылася. Пасля яе пераконванняў ды просьбаў, а таксама абяцання, што яна нас ад сябе ніколі не аддаліць, я змяніла сваё прозвішча Падгайская на прозвішча дасведчанага і вернага лёкая іхмосцяў Кукевіча. Бог не даў нам доўгага шчасця, і я, застаўшыся другі раз сіратою, адзінае пацяшэнне мела ў надзеі, што мяне пані не прагоніць! Няраз думала я сабе: я яе выгадую, а яна мяне пахавае. І таму, калі нябожчыца імосць пацаг панечцы складала, дык яна пазвала мяне і паказвала:

---

¹ Гадавая плата (з ням.).

² У арыгінале: *a gdzież się ja biedna obróce?*

³ Вышэйшы вайсковы ўрадовец, які займаўся закватараваннем і харчаваннем войска.

⁴ Бітва адбылася 23 верасня 1771 г. Расійскі аддзел генерала А. Суворова (каля 900 салдат) разбіў войска барскіх канфедэратаў (каля 2500 жаўнераў), якімі кіраваў гетман вялікі літоўскі Міхал Казімір Агінскі.

“Глядзі, Кукевічова, гэта будзе на святы, а гэта на кожны дзень, тым карыстацца пры госцях, а тым, калі няма нікога”. Асобную скрыню яна загадала мне напакаваць зёлкамі, тлумачачы, можа, соты ўжо раз вартасці кожнае. *Карда Бенедыкта*¹, казалі імосць, калі цяжка дыхаць; мох ісландскі – для сухотнікаў; лопух – на вадзянку; рамонак, *цэнтурья* ды кмен – як схопіць жывот; *літвор*, *вэнжоўнік*, *дрэвянка* і палын – на ўмацаванне страўніка; крапіва-жыгучка, ці *брунэлька* – на коклюш; бярозавая ды ліпавае квецень – на пот; а калі пот халодны і хворы пухне, дык яго трэба ў аўчыну добра ўхутаць, пакідаючы толькі рот і нос, каб мог дыхаць; расцёртая палявая мальва, тытунь, настоеныя на гарэлцы, спіртавы бальзам з бярозавых альбо таполевых пупышак – на ўсе рэзаныя раны; пражаная жытняя мука ды сіняя папера – на рожу; вывесці яе можна таксама спальваючы тры дні запар па дзве пасмачкі льну, пакладзеныя крыжам на чырвонай баваўнянай хустцы, разасланай на апухлым месцы, накрыж падпальваючы хваёваю карою кожны канец ільну ды тушачы агонь рогам тае самае хусткі, прамаўляючы за кожным разам “*Радуйся, Марыя!*”²; а калі пухліна ўжо крывавіць і запаленне не праходзіць, дык вугаль несмалітае кары, патоўчаны і прасеяны праз анучку ды пасыпаны на рану, спыніць запаленне; гной пасля выцягне *сарацынская* мазь, зробленая з кавалка свянцонае грамніцы, алівы і некалькіх кропель віна, што ў *ампулцы*³ са Святое імшы засталася; шалфей з мёдам і воцатам – на запаленне горла; расцёртая з мылам печаная цыбуля – на скулы і язвы; *сіні камень* з Жыровіч нішчыць дзікае мяса; бабоўнік на гарэлцы – на ліхаманку; парэчкавы ці журавінавы сіроп – на гарачку; рута са свежым маслам альбо *маёўкі* пражаныя ў мёдзе – на шаленства чалавека ці жывёлы;

---

¹ Шматгадовая міжземнаморская агародная расліна з мясістымі чаранкамі, якія ўжываюць у ежу.

² Хрысціянская малітва (лац. “Ave Maria”) да Марыі, маці Езуса. Складаецца з трох частак. Дзве першыя – цытаты з Новага Запавету: словы архангела Габрыэля, прамоўленыя ў час Дабравешчання, а таксама словы св. Эльжбеты, скіраваныя да Марыі. Трэцяя частка малітвы ўзнікла ў XIV ст., калі ў Еўропе лютавала пошасць.

³ Начынне для вады і віна падчас імшы.

рапс і пітны мёд – на воспу, адзёр і вятранку; косці свянцонага (што засталася з Вялікадня), закапаныя на межах на Сёмуху, ахоўваюць збожжа ад граду; акурванне дому свянцонымі вяночкамі ды абыход вакол яго з *ларэтанскім*¹ звяночкам, чытаючы чатыры Евангеллі, дапаможа ад перуна і буры; *хлеб святое Агаты*² тушыць пажары. А ўсё гэта трэба малітваю з Богам пачынаць і з Богам заканчваць. *Каронка* на Перамяненне Панскае, *літанія*³ і *навэнна*⁴ да святога Антонія – выпрабаваныя лекі на ўсе хваробы, смуткі ды пакуты. Вось і цяпер, калі паненка была гэткая хворая, я ахвяравалася (як яна паздаравее і аднімуць яе ад грудзей) занесці яе на *адпуст*⁵ у Жыровічы, а пакуль, на наступныя дзевяць аўторкаў, зрабіла *вотум*⁶ пасціць ды адпраўляць *навэнну*.

– Добра, добра, – перапыніў яе знуджаны Войскі. – Але ж, мая каханая Кукевічова, як звязаць канец гэтае гаворкі з яе пачаткам? Адразу мне здалося, што ты маеш нейкую крыўду на мяне, але Бог мне за сведку – нічым я цябе абразіць і не думаў, наадварот, хацеў аддзячыць за твой клопат пра нашае дзіця.

– Ах, мой ягамосць, прашу мне дараваць, бо як я прыгадала імосць нябожчыцу і яе святыя словы, дык зусім пра сябе забылася, бо не кожны з’яўляецца гаспадаром свае думкі. Праўда, праўда, мой ягамосцю, некалькі слоў ягамосця, якіх я прыгадаць зараз не магу, а асабліва той *юргельт*, мяне спалохалі; што ягамосць мяне, старую няўклюдку, пасля святога Юр’я⁷ мае намер адправіць упрочкі, а дзе б я дзела-

---

¹ Звязаны з культам Маці Божай з Ларэта ў Італіі. У Сталовічах стаяла “статуя” Маці Божай Ларэтанскае.

² Хлеб, а таксама соль, якія свяцілі 5 лютага ў дзень святое Агаты (235–251). Лічыцца, што хлеб і соль св. Агаты дапамагае пры тушэнні пажараў: “Хлеб (соль) святое Агаты, сцеражэ ад агню хаты”.

³ Малітва-просьба да Бога, Хрыста, Маці Божае і святых.

⁴ Набажэнства, раскладзенае на дзевяць дзён напярэдадні вялікага свята.

⁵ Лакальная касцельная ўрачыстасць, звычайна на свята патрона дадзенага касцёла, і кірмаш, які адбываецца ў гэты час. Таксама – дараванне касцёлам грахоў пры ўмове выканання пэўных рэлігійных практык.

⁶ Сімвалічны прадмет, павешаны на алтары, ахвяраваны ў довад пэўных намераў ці ўдзячнасці. Таксама – урачыста дадзенае слова.

⁷ Свята ў гонар пакутніка Юрыя (Георгія), якое адзначаецца 23 красавіка

ся, нябога? Нічога я сабе не назапасіла за жыццё; да Дабрачыннасці¹ мяне не прымуць, мусіла б ісці ў касцельны шпіталь ды жабраваць з выцягнутаю рукою па людзях. Я дом даўнейшага майго панства, свяці Пана над іх душамі, прызвычайлася ўважаць за свой уласны, спакойнае смерці чакала. А калі я з маёю панечкаю перабралася ў панскі дом, дык была пры ёй як пры дачцэ, яна на мяне ніколі не сварылася, не паказвала мне нічым, што я – убогая служка. Палатно ці сукно, якое ішло на маю адзежу, заўсёды выраблялася пад маім наглядом, і я брала колькі на мяне трэба, нікуды на бок не пайшло. Ніякіх іншых выдаткаў я не мела, і грошы не былі мне патрэбныя, хіба, каб заплаціць дзецям за зёлкі, ці на святую імшу штогод за душы маіх памерлых дабрадзеяў. Тады ішла я заўсёды да мае панечкі, якая мне на гэта давала некалькі золотых. Нават, калі пасля нараджэння Багусі імосць дала мне ў падарунак дзесяць локцяў *картуну*², я сказала, што гэта непатрэбны выдатак, і той *картун* ляжыць нечাপаны. Таму сённяшняе абыходжанне ягамосця са мною праняло мяне страхам, паказваючы, што я памылялася, уважаючы дом іхмосцяў за свой.

– Ну, хопіць ужо, каханая Кукосю, – перапыніла яе занятая дзіцём Войская. – Ягамосць нічым цябе не хацеў пакрыўдзіць і выганяць не збіраўся.

– Згода, згода, – выгукнуў Войскі. – Даю табе слова, мая каханая Кукосю, што ані абразіць цябе, ані выгнаць я і не думаў нават; я і не здагадаўся, што ты ў нас назаўсёды пражнеш застацца, а калі так, дык вядома, будзь з намі колькі табе захочацца. Найлепшым доказам, што я ў вашы справы не ўмешваюся, ёсць тое, што да гэтае пары я не ведаў пра дамову, якую вы паміж сабою маеце, а калі імосць мне нейкія грошы сваёй ашчаднасцю і дадае да прыбыткаў, дык я ніколі рахунку ў яе не пытаюся, бо дарэмнаму каню, як кажуць, у зубы не глядзяць. Цяпер, каб мне можна было

(каталіцкі касцёл) і 26 лістапада (усходняя царква). Ва ўсходніх славян гэтыя дні вядомыя як вясновы і восеньскі Юр'я, г. зн. час, калі завяршаліся кантракты падданных з панам.

¹ Таварыства, якое існавала ў Наваградку.

² Ці *корту*, баваўнянай тканіны (з араб. *kutun* – бавоўна).

цябе пра нешта папрасіць, каханая Кукосю, без якое новае для цябе абразы, дык прасіў бы я, каб ты пра маю недалікатнасць зусім забылася, а ў далейшым сваім гаспадаранні, ашчаджаючы для нас, каб ты не забывалася і пра сябе. А раз заставайцеся здаровыя, бо час ужо мне вылезці за парог, каб агледзецца, што там на полі робіцца.

– Ах, мой Божа! – падхапілася Кукевічова. – І я ж таксама спазнілася, а мяне там з малаком чакаюць. Імосць цэлую ноч не спала, дык няхай прыляжа, а ты, Агатка, папільнай дзіця, пакуль я не вярнуся замяніць цябе.

І, сама сабе даючы ды бясконца паўтараючы загады і заўвагі, яна адно крэсла пасунула на месца, іншую рэч прыняла з дарогі, той стол выцерла, на гэтым таксама нешта паправіла ды выйшла за дзверы, няспынна мармычучы сабе пад нос.